

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

AARBOG

FOR HISTORISK SAMFUND
FOR SORØ AMT

1933.

† Kommission hos Svegårds Boghandel,

Sorø

AARBOG

FOR

HISTORISK SAMFUND
FOR SORØ AMT

XXI

1933

Redaktionsudvalget:

Sognepræst *P. Severinsen*, Bringstrup pr. Ringsted, Formand.

Antikvarboghandler *Aage Bøggild*, Slagelse.

Cand. mag. *Gunnar Knudsen*, Marediget 5, Charlottenlund.

EN FORSVUNDEN VALPLADS

AF

J. V. Christensen.

Der er et Sted i Danmarks Middelalder en Begivenhed, der for den, som en Gang har faaet sin Opmærksomhed fæstet ved den, har en egen Evne til at vende tilbage i Tanken. Den er af dramatisk Højspænding, dens Omrids er taageslørede, dens Eftervirkninger uklart belyste. Den nævnes kun med faa Linier i de samtidige sparsomme Optegnelser, den senere Forskning bevæger sig usikkert om dens Enkeltheder.

Kun *Datoen* staar fast: den 14. Juni 1259, og Begivenheden nævnes i Historien som „Slaget ved Næstved“. Slagets Mandefald maa have været enormt; men Tallene er usikre og svinger mellem „10,000 faldne sjællandske Bønder“ og „1800 Kongsmænd og Bønder“.

Under mit Arbejde med de sjællandske Landsbyers ældre Historie har jeg Gang paa Gang kredset om denne Begivenhed uden at kunne finde sikkert Fodfæste. Det overdaadige Tal — 10,000 faldne Bønder — bevægede stadig min Fantasi. Det var kommet til mig allerede, da jeg var Dreng, gennem Flamands populære Fortællinger om Danmarks ældre Historie. Senere rejste der sig naturligvis Tvivl om

det uhyre Tal. Men under mit Arbejde med Sagen i disse Aar kom det til at staa mig klart, at selve *Tallets* Opstaaen og Bevarelse maatte være Udtryk for, hvilken uhyre Folkerædsel der havde staaet om denne Tildragelse. Gang paa Gang traadte Begivenheden i Forgrunden, forøvrigt første Gang, da man ud af Jordan mellem Skanderborg og Skanderup Kirke gravede de haandgribelige og barske Minder om Slaget, i hvilket *Niels Ebbesen* faldt, og man derved fik bekræftet, at den jydsk Folkehelt var faldet i Spidsen for en Hær af unge jydsk Bønderkarle (Knokler og Kranier fortalte dette); anden Gang og endnu stærkere trængte Sagen sig paa, da man for faa Aar siden udgravede den med Niels Ebbesens Tid næsten samtidige Fællesgrav paa Valpladsen ved Visby paa Gotland, hvor væbnet gotlandsk Almue faldt i haabløs Kamp mod Danekongens jærnkledte Skarer.

Hvorfor havde Valpladsen ved Næstved aldrig givet et Tegn? Og *hvor* havde Slaget staaet? Hvilken Virkning havde det øvet i de sjællandske Landsbyer, naar Tusinder af Mænd med deres Liv havde maattet betale for deres Trofasthed mod Landets omstridte Konge?

Men Historien er faamælt. Lejlighedsvis stødte jeg gennem mine Undersøgelser paa uforklarlige Fænomener: Landsbyer, der i en Tid, om hvilken der ikke nævnes Aarstal, var bleven øde; d. v. s., at Gaardenes Beboere var bortdøde, hvorefter Jordan var blevet samlet under Storgaarde. Var der Mulighed for at søge tilbage til det blodige Slag som en af Aarsagerne? Spørgsmaalet fik intet Svar.

Selve Tidsafsnittet ligger jo i andre Henseender

ganske godt belyst. Den nyere Forskning med dens Sans for det, man med et moderne Udtryk kan kalde de *indrepolitiske* Fænomener, opridsede med stor Tydelighed den almene Historie. Under den tredje og sidste af Valdemar Sejrs Sønner, der blev Konger, Christoffer den Første, var Brydningerne mellem Datidens stærkeste politiske Faktorer, Kongemagt og Bispemagt, dybtgaaende og voldsomme. Christoffer den Første og hans Mænd synes at have været beslutsomme, men ikke konsekvente i deres Beslutsomhed. Og mellem Hovedlinierne i de politiske Kampe krydser sig andre Linier, der viser, at Tilfældigheder har paavirket Begivenhedernes Udvikling. Men Hovedlinien ligger klart nok, og den fortæller os, at i den politiske Kamp stod Sjællands Bønder og Øens Stormænd, om end ikke udelt, Side om Side med Kongemagten, medens Bisperne (Erkebisp Jakob Erlandsen i Lund og Bisp Peder Bang i Roskilde) med deres Tilhør, kæmpede for de nye gejstlige Krav og i denne Kamp ikke tog i Betænkning at tilkalde som Hjælpere baade deres Vasaller og fremmede Fyrster. Det udviklede sig til aaben Krig, og den har til vore Dage bevaret sit Navn efter Tidens mest udprægede Krigsskikkelse, Fyrst Jaromar af Rygen („Jærmer-Fejden“).

Den 29de Maj 1259 døde Christoffer den Første; hans Hustru, Dronning Margrethe Sambiria („Sprænghest“), støttet af Kongens hidtidige Førsteminister, Kansleren Bisp Niels af Viborg, overtog Landestyret i en Tid, da Sjælland hærgedes af Rygerfyrstens Skarer.

Under den Forvirring, der er en Følge af Kongens Død, udvikler Begivenhederne sig til det dramatiske Højdepunkt, som *Slaget ved Næstved* beteg-

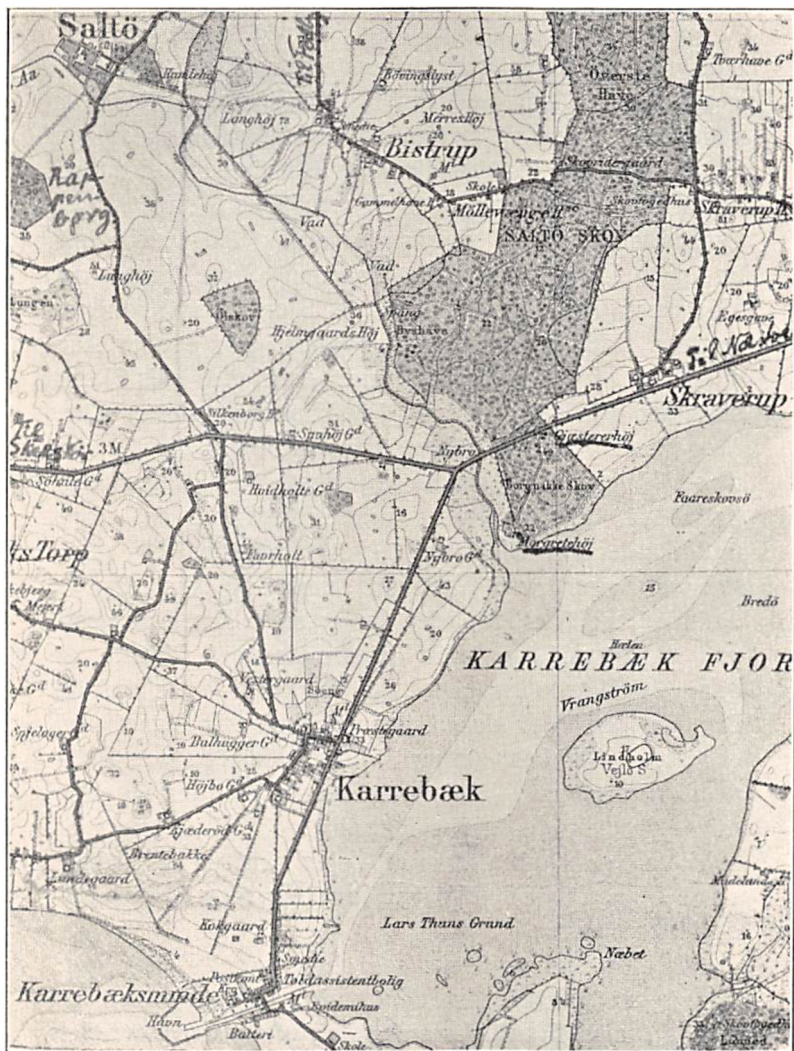
Hvillende Statue af Margrethe Sprænghest.
Fra hendes Gravmæle i Doberan, Meklenborg.
(Efter Ellen Jørgensen: Danske Dronninger.)

ner. Slaget staar paa den hellige Basilius' Dag (14. Juni 1259).

Men *hvor* ved Næstved?

Man er paa Forhaand tilbøjelig til at ville søge Valpladsen et eller andet Sted i det bakkede Terræn umiddelbart nær ved Næstved. Stedlige Forskere nævner ogsaa i Forbigaaende en Lokalitet, betegnet „Husvolden“ ved Næstved, som Stedet, hvor Kampen muligvis har staaet. Men intet positivt foreligger. Andre Skildrere (som Will. Christensen i Daniel Bruun: „Danmark“) nævner, at den fjendtlige Hær gik i Land ved Karrebæksminde og altsaa er trængt op langs Karrebæksminde Fjord og Susaaens Vestside.

Terrænet her deles af Saltø Aa, der S. for Borrenakke (eller nu

Kort over Egnen ved Borrenakke Skov.

Skraverup) Skov falder ud i Karrebæksminde Fjord. Aaen er omgivet af Engdrag foran Skoven, og den eneste Vejpassage over den er den saakaldte „Nybro“ paa Vejen mellem Næstved og Karrebæksminde; paa samme Sted gaar Vejforbindelse mod Skælskør. Borrenakke eller Borgnakke Skov er den Del af den store Saltø Skov, der strækker sig ca. 3 Km. mod Nord. Omraadet har paa Begivenhedernes Tid været delt under to Indflydelser, idet Gaardene Solte (Saltø) og Ydernæs (ved Karrebæksminde Fjord) var Kronens, medens Fodbygaard var Bispegods. For et Par Aar siden kom jeg i en Samtale med en Mand, hvis Slægt stammer fra disse Egne (dav. Landbrugslærer Chr. Mogensen, Kærehave Landbrugsskole) til at tale om disse Ting, og der mødte jeg første Gang en *stedlig* Udtalelse, der syntes at kunne stedfæste det store middelalderlige Blodbad til et Omraade, der ganske vist ligger „ved Næstved“, men dog ikke i Byens umiddelbare Nærhed, idet der er ca. 6 Km. fra Næstved til Borgnakke. Min Hjemmelsmand fortalte, at gamle Folk altid sagde „Buernakke“ — „de mange Bønder, der blev dræbt paa Flugten var slaet ned bagfra, i *Nakken*“ (Buer skulde altsaa betyde Bønder). Endvidere: „Højene i Skoven er efter Sigende opkastet over de faldne Bønder“. „Ved Anlægget af eller ved en Ombygning af Vejen skal en af Højene være bleven gennemgravet, og der blev fundet talrige Skeletter.“

Alt dette giver i sig selv ingen reel Forklaring: „Buer“ er ganske vist den plattyske Betegnelse for Bønder; men hvorledes skulde en plattysk Betegnelse finde Hjemmel i sjællandsk Folkemaal? Højene, som findes i Omraadet, er ganske tydeligt Oldtidshøje. En

af disse er rigtigt nok gennemgravet; men Begrebet „talrige Skeletter“ kan være meget elastisk. Men selve den Omstændighed, at Folkemeningen har „Slaget ved Næstved“ i Forbindelse med *denne Plads*, maa der lægges megen Vægt paa. Uklarheden med Hensyn til Biomstændighederne siger intet i denne Henseende.

Uafhængigt af denne Beretning fremkom der Aaret efter (1932) i den af Højskolelærer Anders Uhrskov udgivne Bog „Danske Sagn“, tildels indsamlede gennem Henvendelser til Højskolernes Elever, en Beretning (af Hedevig Jensen, Bistrup, Fodby Sogn), der lyder saaledes: „Det var ved Sandbakkerne ved Næstved, at Slaget mellem Dronning Margrethe og Fyrst Jaromar stod, og alle de Bønder, der faldt i dette Slag, *blev ført ud og begravet i Borrenakke Skov*, og man ser endnu de store Høje, hvori de skal ligge begravet“.

En Transport over en Strækning paa 6 Km. af Tusinder af Faldne er selvfølgelig en Umulighed, og Opmærksomheden fæster sig derfor kun ved selve den Omstændighed, at atter her er *Borgnakke Skov* det stærkest stedfæstede Begreb.

Ad anden — og mere officiel — Vej ved vi imidlertid, at det Navn, der som Repræsentant for Kongemagten træder stærkest i Forgrunden efter Kongens Død, nemlig Dronningens, er knyttet til samme Sted, idet Trap nævner „ved Udløbet af Borge Aa“, „det velbevarede fredlyste Voldsted *Margrethevold*, hvortil knytter sig Sagn om *Margrethe Sprænghest*“. Sagnene nævnes ikke. Men med denne Meddelelse har vi alligevel indkredset Stedet med et Drag af Sandsynlighed. At der V. f. Saltø findes en ansee-

lig fredlyst Gravhøj, der kaldes „Dronning Margrethes Høj“, kunde tilsyneladende yderligere understrege Omfanget af Margrethe-Navnets Tilknytning til Egnen.

Men her er det dog utvivlsomt den *store* Margrethe, Talen er om.

Sagnet om hendes Forhold til denne Høj har endog i stedlig Overlevering bevaret den faste Form:

Borre Aa, til venstre Skoven
(„Margrethevolden“ er lige indenfor Skovbrynet.)

at Dronningen holdt af at gaa op paa Højen og nyde Udsigten.

Vist er det, at fra Højen, som nu er helt tilgroet, har der været og er et prægtigt Udsyn over det bakkede Land, gennem hvilket Saltø Aa snor sig. Til den ene Side ses Saltø Gaard, som var en af de mange danske Borge, Dronning Margrethe sikrede sig for at have Krammet paa Stormændene; til den anden Side ser man over mod Marvede og ud over det

aabne Land. Bag sig har man Rappenborg Skov med adskillige Oldtidsminder.

Om dette Margrethenavn er knyttet til den ene eller den anden af de to Dronninger, om der har fundet Tilbagegigtning Sted fra den ene til den anden, maa lades usagt.

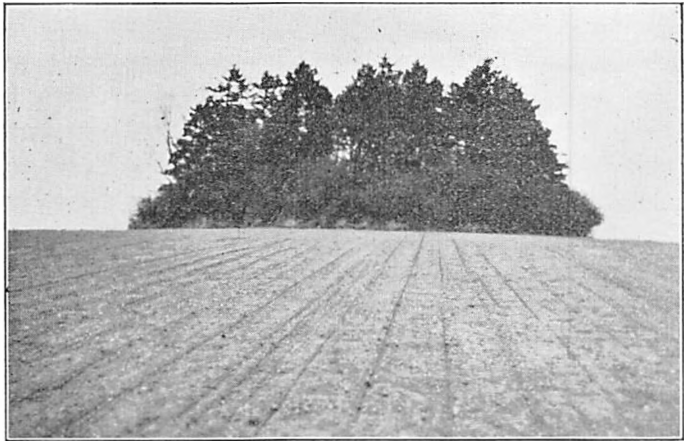
Men *Margrethevolden* maa sikkert kunne beteg-

Margrethevolden (Borrenakke), set fra Syd.

nes som „det faste Punkt“ baade i Fortid og Nutid. I den sidste Udgave af Trap skildres Voldstedet saaledes: „Ved en ca. 10 Meter høj Ringgrav er der ind i Skrænten til Strandengen afskaaret en stejl cirkelrund Borgbanke, hvis jævne Overflade ligger ca. 4 Meter over Gravbunden og er ca. 24 Meter i Diameter. En Del raa Granitsten i Overfladen synes at røbe Fundamenter af et svært Midttaarn. Vest for Voldstedet løber et lavt Jorddige, hvor der skal have staaet et Hus“.

Et Besøg paa Stedet overbeviser en om dets maleriske og interessante Beliggenhed. Tætved Næstved—Karrebæksmindevejen ligger fire anseelige Kæmpehøje, dels en gennemskaaren (Gæstererhøj), dels to uberørte Høje, en femte er af mindre Omfang, alle bevoksede med høje Bøge. Mellem disse Høje gaar en Skovvej, dog stenlagt, gennem den nu stærkt ud-

Margrethehøj V. f. Rappenborg Skov.

tyndede Skov ned til „Margrethevolden“. Vejen er ikke alene stenlagt, men bredere end almindelige Skovveje. Den *kan* være en gammel Færdselsvej, men den har mod Syd næppe nogensinde ført længere end til Borgen og Engen, da Terrænet Syd for Borgen er helt uvejsomt. Vejen har utvivlsomt været den eneste Adgang til Borgen. Derimod fortsættes Vejen (fra Kæmpehøjene) til den *anden* Side, hvad der kunde tyde paa, at den dannede Forbindelsesvej ind i Landet i ældre Tid.

Inde i Saltø Skov (V. f. Landevejen, ca. $\frac{1}{2}$ Km. fra denne) fører en Skovvej ned mod en Spang og et ældre Vad omtrent midtvejs mellem Margrethevolden og Saltø. Saltø Aa eller Borge Aa, som den lejlighedsvis kaldes, har i en Tid, hvor Vandløbene var uregulerede og langsomt vandførende, hvad der har gjort det omgivende Terræn langt vandrigere og derfor mere ufremkommeligt end i Nutiden, saaledes

Udsyn fra „Margrethevolden“.

dannet en virkelig Forhindring i Landskabet. Og hvis et Angreb er kommet Syd fra paa dette Sted, har Stillingen til Forsvar ikke været ringe — vel at mærke, hvis den ikke er blevet omgaaet og taget i Ryggen.

Endnu en Mulighed for fra et andet Udgangspunkt at nærme sig Maalet bød *de gamle Markstrøgs Navne*. I disse er nedfældet Aarhundredernes Viden, Erfaringer og Forestillinger; men ogsaa her er det noget tilfældigt, hvad der er bevaret. En Undersø-

gelse af de ældste Kort og af de gamle Navne i Matriklen af 1688 gav mange Negativer og kun et enkelt, endda *meget* tvivlsomt Positiv.

En Undersøgelse af Omraadet mellem Karrebæk By og Borge Aa bestyrkede den Opfattelse, at ogsaa her har der været Skov langt op i Tiden. Betegnelser som Bulkerød, Halkerød, Vaademoserød, Øxenrød, Laverød, Breinerød fortæller tydeligt nok ved deres Endelser, at her har der fundet Skovrydning Sted. Men ingen Navne hentyder til krigerske Begivenheder. Undersøgelser i de tilstødende Bymarker gav heller intet Resultat.

Kun ved Landsbyen Bistrup, V. f. Skoven, paa et Sted, hvor Aaen i Hovedsagen løber gennem højt Agerland, stødte man paa et Navn, der med nogen Fantasi kunde sættes i Forbindelse med „Krig og Orlog“ — det er Navnet paa den indre Del af Bistrup gamle Bymark, der nævnes som *Strids Vænge*. Og paa den Side af Skoven, der ligger ned mod Næstved, nemlig i den sydlige Del af Stenbæksholm Bymark tæt ved Vejen til Skraverup, laa der et Markstykke, der nævntes *Bødels Agre* (Bødlens Agre?).

Vover man nu den dristige Kombination af de to Navne og ser den i Sammenhæng med de mundtlige Fortællinger og Terrænets hele Karakter samt med den foran omtalte Mulighed for Omgaaelse af Kongs- og Bondehærens Stilling, synes man at skimte et taaget Omrids, ud af hvilket kan drages som en svag Mulighed: at en omgaaende Bevægelse fra Ryger- og Bispehærens Side har ført denne ud mod Vest, saaledes at man fra den Side er kommet over den af Skov og Aa dækkede sjællandske Hær. Men enhver tænksom Læser vil med Forfatteren dele den

Opfattelse, at her er mere Tankespind end begrundet Opfattelse; Grunden er overalt usikker, selv om en Betragtning af *Landskabet* fra Saltø-Siden op mod Bistrup støtter det.

Kun Fund i den Jord, som stadig viser sig i Stand til paa saa mange Maader at afsløre historiske Hemmeligheder, kan give os, hvad vi mangler af Viden.

Hvad siger saa vor skrevne Historie om denne Begivenhed? Ja, Ordene om selve Slaget er grumme faa. De findes nedtegnede i de saakaldte *Aarbøger**), der førtes rundt om i Klostrene, og som er Urkilderne. Men sammen med disse maa stilles de i senere Tider fremkomne officielle Dokumenter. Thi Striden mellem Konge og Bisp var ikke endt med Bispehærens Sejr ved Næstved. Fyrst Jaromar anrettede ganske vist store Ødelæggelser paa Sjælland og førte sluttelig sin sejrende Hær over til de danske Lande Ø. f. Øresund. Men her fandt den store Blodsudgyder selv sin Skæbne, idet en skaansk Bondkone stak ham ned med sin Kniv „som en Gris“.

Hele det udviklede Forhold, der først og fremmest var et Spørgsmaal om Magt, og som vi ikke her skal beskæftige os med i Enkeltheder, kom for Datidens internationale Domstol, Pavestolen i Rom. — Efter andre Kilder: En Kirkedag i Lyon. Og der førtes en vidtløftig Proces — (en hel Haager-Proces) med lange Indlæg for og imod Bispernes Skyld. Hvad der navnlig er følt som en Krænkelse, er de Sejrendes Forbud mod, at de i Slaget ved Næstved

*) Jeg takker Pastor Severinsen for venlig Vejledning m. H. t. disse Kilder.

faldne Krigere paa Kongemagtens Side blev begravet i indviet Jord, fordi de var faldne i Strid med Kirken. Menigmands Opfattelse af Begivenhederne falder sammen med de indenrigske Magthaveres. Klostrenes Aarvog-Skrivere ser anderledes paa Sagen.

„Jyske Krønike“ betegner Nederlaget som en *Gudsdøm over Kongen*. Rydaarbogen (fra Rydkloster ved Flensborg Fjord) fortæller, at der anrettedes *et Blodbad*. Næstvedaarbogen, hvis Forfatter har haft Tingene paa nærmeste Hold, fortæller, at Jærmer indtog Sjælland 5. Paaskedag (d. 8. April) 1259 og at *Bønderne led Nederlag* ved Næstved (den hellige Basilius' Dag) d. 14. Juni om Morgen.

Den langvarige *juridiske Strid* endte først 13 Aar efter Slaget, idet den efter Bisp Niels følgende Førsteminister, Kansleren Niels Jyde, i 1272 rejste til Rom, hvor der afsluttedes et Forlig, saaledes at de to Bisper atter kunde vende tilbage til deres Embeder. Trods dette stod Kongemagten dog som den egentlige Magthaver. Jakob Erlandsen naaede aldrig hjem. Han døde paa Rejsen.

Fra den langvarige Proces skal vi nævne et Indlæg, der er karakteristisk, fordi det er afgivet som et højtideligt Vidnesbyrd af den slesviske Hertug *Erik*, der Side om Side med Fyrst Jaromar førte Bispehæren mod Kongs- og Bondehæren ved Næstved. Det hedder i dette Vidnesbyrd, at Bisp Peder, skønt ufortjent, er falden i Vanry og kommen i Orde blandt Folk, idet det siges at være et Værk af hans Iver, at Vi (Hertug Erik) sammen med Hr. Jærmer, salig Ihukommelse, Ryboernes Fyrste, drevne af stor Nød stillede en Hær op og førte den ind i Roskilde Stift. Hertugen forklarer, at Bispen i stor

Nød dvælede i den yderste Udkant af sit Stift (Rygen) og betoner, at det var hans (Hertugens) Værk, at man førte Bispen tilbage til hans Borg Købmenehavn. Hertugen erklærer Bispen for sagesløs.

Tallet paa de Faldne i Kampen synes ikke at have imponeret Datidens juridiske Skribenter. Tallet er som sagt usikkert. Men i sin største Form findes det — ifølge den bevarede Afskrift — i det Procesindlæg, som den danske Regering lod affatte Aaret efter Begivenheden. Kæremaalet, der føres i Kongens Navn, er forskelligt affattet, eftersom det er rettet mod Erkebisen (Jakob Erlandsen) eller Bispen af Roskilde (Peder Bang):

Mod Erkebisen: „Han har paa Landemodet i Roskilde erklæret, at de, der sammen med Bispen af Roskilde havde *slaaet Mændene af Sjælland ihjel*, havde gjort ret, og for dem skulde der bedes, men paa ingen Maade for dem af Sjælland — skønt disse dog var faldne for deres Land og lovlige Ret — og at de som domfældte (d. e. bandlyste) ej maatte faa kirkelig Jordefærd.“

Mod Bispen: „Han har givet Jærmer, Greverne af Holsten og andre Rigens Avindsmænd Penge af Bispens Landgilde og Levnedsmidler. Han har sammen med den nævnte Jærmer baaret Avindskjold mod Roskilde Stift med væbnet Hær og har slaaet sin egen Almue ned samt bagefter vedkendt sig *det Blodbad, hvis Tal beløber sig til henved 10,000 Mennesker.*“

Næste Gang Tallet viser sig er i et Indlæg under den genopdukkende Strid mellem Konge- og Bismagt (mellem Erik Menved og Jens Grand). Da henvises der til, at den da standende Strid var blevet bilagt

ved et Koncilium i Lyon, og at Kongen da havde klaget over, at der i Kampen var sket det, at „1800 Bønder og Kongens Mænd paa een Dag var taget af Dage“. Sammenholdt med det forudgaaende nævnte ser det altsaa ud, som begge de højst forskellige Tal er fra samme Kilde.

Endelig — ca. halvtredje Hundrede Aar senere, paa en Tid, da Klostrenes Arkiver endnu maa have været nogenlunde uberørte — udtaler Franciskanermunken Peder Olsøn i Roskilde, at der ved Næstved i 1259 „faldt 3000, dels paa Vendernes, dels paa Kongens Side“.

Senere Historikere har saa tumlet med Tallene, nogle er blevet staaende ved det ene, andre ved et andet. *Tendens* har vel her som allevegne og til alle Tider spillet en Rolle.

Margrethe Sprænghest, hvis Navn da muligvis er knyttet til to Lokalteter (men i hvert Fald til én) i den sydøstlige Del af Sorø Amt, er i de Aar, vi her fortrinsvis har beskæftiget os med, Midtpunktskikkelsen i Kongemagtens og i de sjællandske Bønders Kamp. Hun er i Sandhed en *Margretheskikkelse* i vor Historie. I Ellen Jørgensens og Johanne Skovgaards „Danske Dronninger“ har hun faaet et smukt Eftermæle. Hendes Navn er i Folkemindet blevet overskygget af den *rigtige* Margrethe, vel ogsaa lejlighedsvis blevet forvekslet dermed. Men hun — den pommersk-slaviske Fyrstedatter — er paa Danmarks Trone en helt national Skikkelse. Tilnavnet „Sprænghest“ fortæller os, at hun var en modig Rytterske. Det andet Tilnavn „Sorte Grethe“ fortæller med folkelig Fortrolighed om hendes mørke slaviske Lød og

Haarfarve. Hun hviler i sit Fødeland, Nordtyskland, i Klosterkirken i Doberan ved Rostock. Og Dækpladen paa hendes Sarkofag viser hende i fuld Skikkelse og tilsyneladende med Portrætlighed, et smukt og krafftfuldt Ansigt med levende Øjne, smuk Næse, noget fremstaaende (slaviske) Kindben og en udtryksfuld Mund. En Gang for mange Aar siden stod jeg ved hendes Grav og betoges af den stærke og harmoniske Skikkelse. Hun døde 1282.

— — Vi har ikke kunnet løse Gaaden om Slaget ved Næstved. Men ud af det mangeartede om end sparsomme Stof løfter sig Træk til et barsk og vildt Billede fra Danmarks haarde Middelalder. Dette Billedes stærke Træk midtsamler sig uvilkaarligt om det gamle Voldsted i Borgnakke Skov. Er det rejst som Vagt og Værn ved et af de danske Indvande i en urolig Tid? Er det blevet ødelagt efter Nederlaget ved Næstved? Eller er det blevet rejst den Gang paa dette Sted, fordi det havde vist sig, at her var et svagt Punkt, og har først en senere Tid jævnet det med Jorden? Herpaa kan der vel næppe nogen-
sinde gives et Svar.

Men *hvad* der end er sket og *hvorledes* det er sket, saa er de Tildragelser, der rejser Problemet, Vidnesbyrd om en Handling af sjællandsk Almue, en Handling, som vel i første Omgang syntes kun at blive et forsmædeligt Nederlag, men alligevel hurtigt viste sine store Virkninger til Gavn for Folk og Land. Derfor er det en Minderune værd.

DIGTERES BIDRAG TIL SORØ AMTS KULTURHISTORIE

Ved
August F. Schmidt.

I. B. S. INGEMANN

IAarene 1839—1849 var *B. S. Ingemann* Direktør for Sorø Akademi, en Stilling, han nødsaget beklædte. Det er letforstaaeligt, at en Mand som den blide Digter i Sorø ikke altid kunde være glad ved at varetage et administrativt Hverv, der jo ogsaa hindrede hans frie Digtervirksomhed en Del. En anden Ting, der ogsaa virkede hæmmende paa Ingemanns Digtergerning i 1840erne, var hans Syslen med Nyudgaven af den tidligere Produktion, idet han i 1843—45 udgav sine samlede Værker. Dertil kom, at Ingemann begyndte at føle sig gammel: „Med Virksomheden tager det af og med Iveren for at udrette Noget — det mærker jeg allerede i nogle Aar — og naar jeg har endt et Arbejde, varer det nu en god Stund inden jeg ret kommer ind i et nyt“, skriver han i et Brev af 4. Juni 1842. Det var derfor ikke saa ret meget, Ingemann præsterede af digteriske Arbejder i de omtalte Aar. Han var nu ogsaa ved at blive klar over, at Kostumer fra Fortiden ikke hørte hjemme i Nutiden. Skulde man følge med Tiden, maatte der findes nye

friske Former. Som en saadan frisk Form for Reproduktionen af det aandelige Liv, der gennemstrømmer alle Slægter, fandt Ingemann i denne Tid *Sangen* frem. En ny Digtart var det for saa vidt ikke, som han jo ofte tidligere havde betjent sig af den, men ny er den ved den *bevidste* Maade, han nu tager den i sin og Genoplivelsens Tjeneste. Før havde han (i Romanerne) forsøgt sig med det læste Ord, nu vilde han — maaske noget under Paavirkning af Grundtvigs Iver for det levende Ord — prøve med det sungne Ord. For et Forsøg i denne Retning maa sikkert hans *Folkedands-Viser* fra 1842 regnes¹⁾. Disse Folkedanseviser, der staar foran i Samlingen *Blandede Digte* (1842), har han en bestemt Hensigt med. Han udtaler selv herom i et Efterskrift til disse Viser: „Om Folkeskikkene“ i „Blandede Digte“: „Den gamle smukke Skik at forene Sang med Dands ved Folkets Festligheder har vel længst vedligeholdt sig i de danske Provindser ved Sommeriby-Festerne²⁾. Hos Færøboerne har Dands til Sang, som bekjendt, bevaret sig gennem Aarhundreder indtil vore Dage i nøie Forbindelse med den gamle Folkepoesie. Muligen kunde Sangen atter komme til at ledsage Folkedandsen, naar — ved Folkesangens Gjenoplivelse i vor Tid — ogsaa nye Viser knyttede sig til de endnu bevarede Folkeskikke, og tildels med de gamle folkelige Toner kunde tiltale Sindet ved at opfatte den Stemningens

1) Kjeld Galster: *Fra Ahasverus til Landsbybørnene* (1927), S. 176—78, jfr. F. Rønning; B. S. Ingemann (1927), 285.

2) Jfr. August F. Schmidt: *Ingemann og Majfesten* (Lolland-Falsters historiske Samfunds Aarbog, XIX, 1931, S. 153—54), med Henvisninger.

og Følelsens Poesie, der i hine bevarede Skikke endnu saa umiskjendelig afpræger sig“.

Foruden Udgivelsen af Folkedanseviserne ved Bryllupsgilder har Ingemann offentliggjort endnu en Gildevis, meddelt i „Dansk Folkekalender“ for 1842 Side 152—53: „Gudmoders Dands med Barnet“, Sang ved Barselsgilde (bestaaende af 10 treliniede Vers), af Digteren tænkt benyttet ved den i 1842 endnu i de fleste Egne af Sjælland bevarede Skik, at den første Dans ved Barselsgilder opføres af Faderen eller den fornemste Fadder med Gudmoderen, som dansede med Barnet paa Armen.

Ved Bryllupsgilderne hævdholdtes ogsaa i 1842 gamle Danseskikke, og det var til disse, Ingemann skrev — ogsaa for at „forvandle Hverdagslivets Vand ved slig Lejlighed til festlig Vin“ — sine ovenfor omtalte Danseviser, hvortil han føjer en værdifuld kulturhistorisk Kommentar, som her skal fremdrages:

„Ved Bryllupsgilder i det sydvestlige Sjælland er Skikken saaledes: Bryllupsgjesterne modtages i Brudehuset med Musik (gjerne Klarinet spil). Fra Brudehuset til Kirken er Veien bestrøet med Blomster eller Vintergrønt, og Kirken er pyntet med Grønt. Til Kirken drager Brudeskaren i følgende Orden: foran gaar et Par smaa Brudepiger; derpaa kommer Bruden, ledsaget af de voxne Brudepiger, parviis og gjerne saaledes, at det første Par holder sig tæt til hende, men dog lader hende være lidt foran og ligesom fremskynder hende med deres Skuldre, formodentlig en Levning af den i de fleste Nationers Barndom saa almindelige Skik, at Bruden ligesom skal nødes til at træde over i Ægttestanden.

Naar Bruden ikke er Enke og hendes Pigerygte har været uplettet, bærer hun tilligemed alle Brudepigerne bart Haar, adskilt i Panden og opsat med Flætninger samt prydet med det glimrende saakaldte Lokketøj eller Flættetøj i Nakken, hvorfra en Mængde meest rosenrøde Silkebaand, blandede med enkelte grønne og blommede, falde ned over Ryg og Skuldre. Brudens Dragt er hos velhavende Bønder en sort Kjørtel, med en bred, ægte Guldsnor om Livet, og et hvidt, klart Forklæde. Nærmest efter Bruden og Brudepigerne komme to „Brudekoner“ i sorte Klæder, med Guldsnore om Huen og Livet, og efter dem alle de andre Koner og Piger. Efter Brudens Tog kommer Brudgommens. Han gaaer ene i Spidsen med sine to Forlovere (Brudemænd) ved Siden, der dog holde sig lidt tilbage. Derefter følge alle de andre Mænd og Karle parviis. Fra Kirken iagttages samme Orden. Ved Middagsbordet i Brudehuset sidde Brud og Brudgom „til Høibords“ for den øverste Ende af et særskilt Bord, hvorved foruden dem i Reglen kun de egentlige Brudepiger og de to „Brudekoner“ tage Plads. De andre Koner og Piger sidde med Mændene og Karlene ved et andet Bord. Brudens Forældre opvarte Brudeparret og Gjesterne. Under Maaltidet musiceres der af Spillemandene. Naar efter Bordet Dandsen skal begynde, indledes den med en maaske i sin Oprindelse mimisk Characteerdands, der i al sin naturlige Konstløshed og Simpelhed i sin ubevidste Idee synes at betegne Stemningen og den blandede Følelse af Glæde og Veemod i Forældrenes Hjerter, idet de med Glæde over Datterens Lykke og nye Liv dog maae forudføle Savnet af et kjært Barn i

det gamle Hjem, medens Erindringerne om deres egen Ungdom og første ægteskabelige Lykke ligesom svæver dem levende forbi i Skikkelsen af det nu til Brud forvandlede Barn. Faderen tager nemlig allerførst Bruden op til en langsom og sagtfærdig Dands, som han ender med at føre hende hen til Brudgommen og lægge hendes Haand i hans, sædvanlig med de Ord: „Her overgiver jeg dig min Datter. Gid hun maa blive dig ligesaa god Kone som hun har været mig Barn“. Derpaa dandser Brudgommen ene med Bruden, og denne Dands kan vel i sin Idee betragtes som Folkedands-Poesiens Udtryk af Brudeparrets Kjærlighedslykke til Tonerne af deres Livs Romance. . . . Først naar denne Dands er endt, begynde de almindelige Gildedandse, som sluttet med fire symboliske Dandse, hvori Brud og og Brudgom særskilt tage Deel og som betegne de Livsstaders Særegenheder, hvorigennem Brud og Brudgom nu vandre ved Overgangen fra det frie muntre Ungdomsliv til Huusmoderens og Huusfaderens alvorlige Kreds eller Lag. Først dandse nemlig Pigerne Bruden „ud af Pigelauget“, som det kaldes. Denne smukke Nationaldands er bleven optagen i Konstdansen i Galleottis Ballet „Vadskerpijerne og Kjedelflikkerne“. Den udføres af Pigerne alene dog med en Karl (Brudfører) i Spidsen, der holder et Lommetørklæde, i hvis anden Ende Bruden holder, og paa samme Maade dannes den hele Række, der med mange Svingninger fører Bruden i Kredse under de Dandsendes Arme gennem hele Brudehuset og ind i flere Bøndergaarde, hvor Dandsen fortsættes, og endelig tilbage til Brudehuset. Derpaa dandse Konerne Bruden „ind i Konelauget“,

hvorpaa Ungkarlene dandse Brudgommen „ud af Ungkarlslauget“. Ved denne Dands eller Leeg, hvorved det som oftest gaar noget larmende til, spilles en af Landsbyspillemandene bekjendt Dandsemusik, under hvilken Karlene gjerne synge eller tilraabe Brudgommen:

„Den, du har været,
Bli'er du aldrig meer“.

I denne Skik har paa en Maade hiin gamle Sædvane bevaret sig at ledsage Dandsen med Sange eller Ord, der have Hensyn til Dandsens Betydning. Til sidst dandse Ægtemændene Brudgommen „ind i Ægtemandslauget“.

Foruden de rent kulturhistoriske Enkeltheder, som ovenfor er anført, fremsætter Ingemann i Tilslutning til disse nogle Betragtninger om Livet som en Drøm, om Folkepoesiens Bemærkninger om Kærlighedslivet, og endelig kommer han ind paa Troen om, at Børnene har et Guldæble i Haanden (jfr. Sagnet om Griffenfeldt). Til Legen „Gemme gemme Guldæble“ føjer Ingemann saa et lille Digt: „Guldæblelegen“. De seks „Danseviser ved Bryllupsgilder“, som Ingemann indleder sin Bog med, er digtede til Folkevisemelodier og har følgende Overskrifter: „Fadrens Dands med Bruden“, „Brudgommens Dands med Bruden“, „Pigernes Dands med Bruden“, „Konerens Dands med Bruden“ samt „Ungkarlenes Dands med Brudgommen“.

Ingemanns Maal med sine Bryllupsdigte var ikke ringe. I et Brev herom siger han: „Ved Ferd. Fenger¹⁾ og slige livlige Karle, der baade kan tale og

1) Ferdinand Fenger, Præst i Lyngbroby, kendt grundtvigsk Præst, Ingemanns Ven (f. 1805 d. 1861).

syngte med den virkelige Tunge for Folkehjærtet, vilde jeg gjerne have bragt Folkesangen saaledes i Gang, at den efterhaanden greb ind i hele Folkelivet og gjenindførte Ordet med de gamle Toner i dens Fester, Lege og Dandse“.1) Ingemanns Forsøg i 1840'erne paa at finde nye og friske Former for Reproductionen af det aandelige Liv („Folkedanseviserne“, Sangkredsen „Sjællands Købstæder“) mislykkes imidlertid.

De seks Folkedanseviser er vel smukke at læse og sangbare, men de hører ikke til den bedste Del af Ingemanns Versdigtning, der jo indeholder uendelige Ting (Morgen- og Aftensangene, Holger Danske).

Det værdifuldeste i Ingemanns „Folkedands-Viser“ er i Virkeligheden Oplysningerne, han hidsætter om de gamle sydvestsjællandske Bryllupsskikke. Da der ikke fra denne Del af vor største Ø ellers findes overleveret nogen særlig udførlig Skildring af Bryllupsskikkene, som de udfoldede sig i ældre Tid, skønner man paa, at Ingemann som Forklaring til sine Digte har givet sin Fremstilling af den sydvestsjællandske Bryllupsfest. Alene hans Skildrings Alder gør den værdifuld.

Det er lærerigt at sammenligne Ingemanns Festskildring med den Beskrivelse af gammeldags Bondebryllup, som *Ingvor Ingvorsen* fra *Ulstrup* (Terslev Sogn, Ringsted Amt) har meddelt til *Henrik Ussing* i Bogen: „Ingvor Ingvorsens Fortællinger om gammelt sjællandsk Bondeliv“ (1918), Side 146—49. Medens Ingemann fortrinsvis dvæler ved Bryllupsdansen og de til disse knyttede Ceremonier, om-

1) Kjeld Galster: Anf. Værk, 178.

taler Ingvorsen Brylluppet som Helhed uden særlig at give visse Afsnit af Gildet Fortrinsret i sin Redegørelse. Han beretter om Indbydelsen til Brylluppet, Sendingen af Mad til Bryllupsgaarden, Brudens Dragt, Brudetoget, Kirkefærden, Spisningen, Dansen om Aftenen — som oftest i Loen —, Skaaldrikningen og Gaverne.

Skulde der engang i Fremtiden udkomme et udførligt Værk om det gamle sydvestsjællandske Folkeliv, vil Ingemanns fortrinlige Bidrag til Oplysning herom i sin Bog fra 1842 kunne komme til at gøre udmærket Nytte. Man kan simpelt hen ikke gaa udenom det, og det er ganske rimeligt her i Sorø Amts historiske Aarbog at gøre opmærksom paa, at den gamle, folkekære Digter ogsaa har meddelt et lille Stykke gedigent Kulturhistorie vedrørende det Amt, hvori han fik sin Livsgerning og til hvis berømteste By hans Navn stedse vil være knyttet med uvisnelig Hæder.

II. ANTON NIELSEN

Folkedigteren *Anton Nielsen* (1827—1897) var i Tiden 1850—68 Landsbyskolelærer, 1850—58 i *Roneshøj* i Slagelseegnen, senere i *Munkebjergby* ved Sorø. Det var i Roneshøjtiden, han begyndte som Forfatter. En Sommer i 1850'erne opholdt Maleren *Carl Bloch* sig hos en Slægtning i Jyderup. Han blev da kendt med Anton Nielsen. De talte den Dag, Bloch var henne at sige Nielsen Farvel, en Del om

Bønderne, som begge holdt meget af. Nielsen nævnte i Samtalens Løb den i Egnen meget udbredte Skik at give Øgenavne. En Del af disse Navne og deres Oprindelse kunde han regne op, og det morede Carl Bloch meget at høre herom. Særlig indtaget blev han i Navnet Ole Lige glad, der indeholdt en hel Karakteristik. Han opfordrede Nielsen til at skrive Navnene op og sende dem til sig. Dette skete ogsaa. Anton Nielsen glemte ikke Opgaven. Han samlede en Mængde Navne, inddelte dem i Klasser efter deres Oprindelse og deres Værd. Det blev til en hel Afhandling, som blev sendt til Carl Bloch. Senere lod Anton Nielsen den optage i en Slags „Husven“ („Hjemmet“) uden Billeder, den hed: „For tre Skilling“. Det var hans første Arbejde, der blev trykt. Det var kun undertegnet med Forbogstaverne A. N. Kort Tid efter skrev han til samme Blad: „En Vinteraften i en Bondestue“ (Hjemmet 1859, Nr. 25). Det var en Historie, Anton Nielsen havde hørt af en Bonde om Wienerkongressen, men han pyntede noget paa den. Historien blev senere optaget i „Fra Landet“. Endnu i Midten af 1850'erne havde Nielsen dog aldrig haft Tanker om, at han kunde skrive Bøger. Men saa gik det saaledes for ham, at han kom i Forbindelse med *Svend Grundtvig*, der i 1854 havde begyndt at udgive „Gamle danske Minder“ (I—III, 1854—63), og dette Værk interesserede i høj Grad Anton Nielsen, som tilmed boede i en Egn, der var rig paa Sagn og andre Folkeminder. Han samlede nogle Sagn og sendte dem til Svend Grundtvig, der takkede og skrev, at A. N. havde det rette Greb paa at gengive Bondens Væsen og Tale med Naturtroskab. 1859 skrev han til Flinchs

Almanak for 1860: „En Mormonhistorie“ og tjente derved sit første Honorar, 30 Rigsdaler. Da han nu begreb, at han kunde skrive, fulgte snart efter: „Hyrdedrengen“, vel nok hans bedste Fortælling¹⁾. Selv *Ingemann* skænkede den nyopdukkede Almuedigter Opmærksomhed.

Aaret efter, 1861, kom første Del af „Fra Landet“. Og i 1862 udsendte Anton Nielsen under Pseudonymet *Arne* den lille Bog: *Nogle Fortællinger, Sagn og Æventyr indsamlede i Slagelse-Eggen* (Forlagt af L. A. Jørgensen, Slagelse. 85 Sider). Indholdet i Bogen har Nielsen delt i Grupperne: Fortællinger (22 Stykker), Sagn (16 Stykker), Æventyr (9 Stykker). Bidragene er samlede rundt omkring og meddelt af en hel Del Folk. Fremstillingsmaaden er derved ogsaa bleven noget forskellig. Saavidt mulig har Udgiveren dog bevaret den naive Fremstillingsmaade, som han har modtaget disse Folkeminder i fra Fortællernes Munde, selvom forskellige Ting er lempede noget. Enkelte Afsnit eller Sagn har været trykt før, saaledes det om „Tycho Brahes-Dage“, der er taget fra *J. M. Thieles* „Danske Folkesagn“ III (1860), S. 24.

Udgiveren slutter sit Forord med at udtale det Haab, „at denne lille Samling Sagn dog ikke vil være saa aldeles uden Værd for dem, der elske Fortidens Minder“.

Det er dog ikke nogen betydelig Tilvækst den danske Folkeminde-Litteratur har erholdt gennem

¹⁾ Anton Nielsen: „Hvordan jeg blev Forfatter“ (Sorø Amtstidende“ ²⁰/₁₂ 1892). Jfr. Ejnar Skovrup: Anton Nielsen (1928), 14,27.

Anton Niensens lille Ungdomsbog, men sin Værdi har den alligevel, idet den jo gengiver en Del folkløristisk Stof, der nu er let at gaa til for enhver, som enten beskæftiger sig med midtsjællandske Folkeminder eller som til videnskabelig Brug har Anvendelse for saa mange Paralleler som muligt til Belysning af et eller andet Emne. De i Bogen forefindende „Fortællinger“ er nærmest humoristiske, i Anekdotens Form, og helt smukke Beviser paa denne Del af Folketraditionen.

Sagnene er mere værdifulde, idet flere af dem er henlagte til bestemte vestsjællandske Steder, f. Eks. Sagnene om det fra Bjærgfolkene røvede Alterbæger i Flakkebjerg¹⁾, Kulbjerget paa Tudsenæs, Blæsingebakker, Fanden og Smeden (fra en Landsby „et Par Mil fra Slagelse“), Præsten i Boeslunde, Studentersøen i Slagelse Lystskov, De to Munke (de to Kors mellem Skørpinge og Harrested og den hellige Kilde). De øvrige Sagn er enten fra Holbæk Amt eller ikke stedfæstede. Æventyrene er heller ikke stedfæstede, men hører selvsagt til det Æventyrstof, der var kendt af den vestsjællandske Bondestand omkring 1860. Anton Nielsen har antagelig ikke været klar over, at det er af ikke ringe Betydning, især for Forskningen, at der gives nøjagtige Oplysninger om Hjemmelmændene for Sagnene og om de Steder, hvor de hører hjemme. Sligt var den unge vestjydske Skolelærer *Evald Tang Kristensen* straks klar over, da han i 1867 begyndte

1) Om det røvede Alterbæger, se min Bog: Danmarks Kæmpesten (1933), 407. Om Stensagn optegnede af Anton Nielsen se samme Bog, S. 151, 405.

sin epokegørende Virksomhed som Folkemindesamler. I Evald Tang Kristensens Bøger: „Danske Sagn“ I—VII og „Jysk Almueliv“ I—VI (med Tillægsbind) findes iøvrigt optaget mange af Anton Nielsen optegnede Folkeminder, i „Danske Sagn“ saaledes 77 Sagnopskrifter og i „Jysk Almueliv“ 44 Optegnelser. Tang Kristensen har hentet sit Anton Niensenske Stof i væsentlig Grad fra Svend Grundtvigs Samlinger, der nu findes i Dansk Folkemindesamling paa Det kgl. Bibliothek.

Anton Niensens bedste Optegnelserperiode som Folkemindesamler var inens han var Folkeskolelærer i Sorø Amt, da han sendte sit Stof ind til Svend Grundtvig, og inden han havde givet sig i Højskolens Tjeneste. En stor Del af de af A. N. optegnede Folkeminder hidrører imidlertid fra Holbæk Amt, og de fleste kulturhistoriske Islæt, der findes i hans digteriske Produktion stammer ogsaa fra dette Amt. Meget af hans Viden paa disse Omraader havde han fra sin Fader *Lars Nielsen*, der var født i *Rørby* ved Kallundborg 3. April 1799. Vi skal derfor ikke komme nærmere ind paa Anton Niensens kulturhistoriske Fortjenester. Her har det blot været Opgaven at gøre opmærksom paa, at det var i Sorø Amt, Anton Niensens Forfatterskab tog sin Begyndelse, imedens han der havde sin Gerning som Skolelærer, og at den anden i Rækken af hans slet ikke faa Bøger var en lille Folkemindebog, hvis Indhold var indsamlet i Slagelseegnen.

FRA GREVEFEJDENS TID

Ved

N. P. Larsen.

Da Grev Christofer af Oldenburg kom til Sjælland med sine Landsknægte, fremtraadte han for Borgere og Bønder som den, der skulde fri dem for det forhadte Adelsvælde og genindsætte deres Ven og Beskytter, den fangne Kristian den Anden, som Konge af Danmark. Dette var ogsaa Forudsætningen, da Malmø's Borgmester, Jørgen Kok, traadte i Forhandling med Greven. Men derefter havde Lybæks mægtige Borgmester, Jørgen Wullenwever, skyndt sig at komme med som Forbundsfølge, og da Lybækkerne skulde sætte Penge i Foretagendet, benyttede de Lejligheden til at binde Greven paa Hænder og Fødder ved en Overenskomst, der i Virkeligheden tilsigtede at sætte Lybæk i Stand til at øve Kontrol med Regeringsforholdene i Danmark. Greven selv haabede paa, at det hele skulde vende sig saaledes, at han selv kunde sætte Kongekronen paa sit Hoved. Men om disse Forhold vidste Menigmand i Danmark naturligvis ingen Besked.

Da Grev Christofer den 22. Juni 1534 gik i Land ved Skovshoved, synes de paa Sjælland spredte Rigs-

raader at have været mest optaget af at hytte deres eget Skind. Roskildebispen Joakim Rønnow gjorde straks Forsøg paa at faa sammenkaldt Tropperne til Forsvar for København, men der kom ingen Fart eller Plan i Forsvarsforanstaltningerne.

Rigsraad Anders Bilde, som havde Overkommandoen paa Sjælland, var paa Møen, da han fik Ilbud fra Bispen om den overhængende Fare. Lad Hr. Johan Oxen til Nielstrup tilsige Adel, Købstadmænd og Landsknægte paa Lolland, og sig, at de skal forene sig med Aksel Gjø, som fører Befalingen over Tropperne i Vestsjælland og derpaa alle komme til København! saaledes var Indholdet af Biskoppens Henstilling; men Anders Bilde blev foreløbig, hvor han var, rimeligvis af Frygt for, at Møen med Stegehus, som var hans egen Forlening, skulde blive ramt af Angrebet. Lige før Grevens Landgang sendte han Bud til Aksel Gjø, at han ufortøvet skulde lade de Krigsfolk, som laa i Slagelse, Næstved og Skælskør afgaa til København.

Hvad der blev af disse Tropper, ved man ikke; men om Aksel Gjø vides, at han inden længe gik over til Greven og var ret virksom i hans Tjeneste.

Imidlertid drog Grev Christoffer Dagen efter Landgangen til Roskilde, hvor han modtoges med Begejstring af Borgerne. Næste Dag drog han videre til Køge, hvor han havde sit Hovedkvarter indtil København overgav sig, og hvorfra han ledede Arbejdet paa at drage Almuen til sig.

Med Bøndernes Udsendinge havde han et Møde paa en Eng, kaldet Ulvemosen. De var naturligvis glade ved Udsigten til at faa deres gamle Konge, som havde været deres Ven og Beskytter, tilbage

igen, og ingen af dem var opsat paa at vove Livet for Rigsraaderne.

Om Grevens Forhold til Købstæderne er det muligt at faa lidt fyldigere Besked. I Købstadfolks Hjerter var der Had til Højadelen, der efter Christian den Andens Flugt havde truet med at underkue Borgerne, som Bønderne allerede var blevet det. Privilegierne paa Handel og Kunstflid traadtes under Fod af Prælater og adelige Godsbesiddere, der drev Handel umiddelbart fra deres Gaarde. Men større Forbitrelse vakte det, at Adelen begyndte at tiltvinge sig Indflydelse paa Byernes indre Styrelse. Ifølge Privilegier skulde Byraadet vælges af Borgerne, medens Byfogeden indsattes af Kongen, og Skatteindtægterne i Købstaden udelukkende skulde komme Kronen tilgode. Men nu var Adelen begyndt at kræve ogsaa Købstæder som Forlening eller i hvert Fald Retten til at besætte Fogedstillingen, og flere Byer var paa denne Maade allerede paa Vej til at komme under Slotsfogedernes Pisk. Skælskør var saaledes ligefrem givet som Len til Johan Urne paa Borreby. Det er forstaaeligt, at Folk i Byerne med megen Mistro saa hen til de nærliggende Herreborge, og at Forbitrelsen steg over alle Grænser, naar man derfra prøvede at paa-tvinge dem en „Sporefoged“.

Om disse Forhold vidste Greven Besked gennem de to Borgmestre Ambrosius Bogbinder og Jørgen Kok, og fra sit Hovedkvarter i Køge udstedte han Beskyttelsesbreve for de sjællandske Købstæder; i disse Breve stadfæstes Byernes gamle Privilegier. For Slagelse Bys Vedkommende er Beskyttelsesbrevet „givet i Køge, Mandag næst St. Hans Dag Baptiste“ (29. Juni) og har følgende Ordlyd, gengivet omtrent med Nutidens Retskrivning:

„Vi Christofer, med Guds Naade Greve i Oldenborg og Delmenhorst, gøre alle vitterligt, at os elskelige Borgmestre, Raad og menige Indbyggere udi Slagelse have nu ladet berette for os, at de have længe været trængte, beskattede og overfaldne af de Sporefogeder og andre Voldsmænd imod al Lov og Ret og Skel og tvært imod deres Friheder og Privilegier, Brev og Segl, som de have af fremfarne Konger, hvilke deres Brev, Friheder og Privilegier vi nu af vor synderlige Gunst og Naade have stadfæstet og fuldbyrdet og med dette vort aabne Brev stadfæste og fuldbyrde ved alle deres Ord, Punkter og Artikler, som de udvise og indeholde i alle Maader. Og have vi nu sendt og givet og med dette vort aabne Brev sende og give fornævnte Borgmester og Raad og Menigheden udi Slagelse saadanne Friheder og Privilegier paa højbaarne Fyrste Kong Christians Vegne, at de skulle herefter ligge til Kongens Fadebur og give did og ingen anden Sted deres aarlige Byskat, Sagefald og al anden Udgift, som de aarlige Aars ere pligtige til at udgive med Rette af samme By, og gøre Kongen og hans Skriver god Rede for og ingen anden. Og skulle Borgmester og Raad selv have Fuldmagt til at kejsse, sætte og skikke en Dannemand til Byfoged af Raadet eller en af Borgerne, hvem de selv ville, som dem tykkes at dertil kan være nyttig og due- lig, og skulle de herefter være aldeles fri for forskrevne Sporefogeder og andre Voldsmænd, af hvilke de tilforn have været meget besværede; thi forbyde vi alle, hvo de helst ere eller være kunne at hindre umage eller i nogen Maade lade uforrette under vor fyrstelige Hævn.“

At Borgere og Bønder foretrak ham, der lovede dem deres gamle Konge tilbage, frem for de adelige Undertrykkere er forstaaeligt nok. Naar Adelen ogsaa paa enkelte Undtagelser nær bøjede sig for den ny Magthaver, var det af en ingenlunde ubegrundet Frygt for, hvad der kunde times den genstridige og hans Ejendom.

Almuen havde heller ingen Tro paa, at Adelen Tilslutning til Menigmands Sag var ægte, og Mistrøen til den sjællandske Adel øgedes, da man saa, hvordan det gik i Skaane, hvilken Landsdel Hertug Christian i Begyndelsen af 1535 fik underlagt sig ved Gustav Vasas Hjælp. Der viste Adelsmændene sig parat til at svinge Greven, hvor de hertugelige Krigsfolk kom frem. — Naar der imidlertid paa Sjælland blev et saa voldsomt Røre i Befolkningen, et Røre, som satte sig Spor i adskillige Voldshandlinger, var Grev Christofer selv ikke uden Skyld deri.

Paa Korsør Slot sad *Knud Rud* til Vedbygaard som Lensmand; kort efter sin Ankomst til Køge sendte Greven et Brev til Borgerne i Korsør med følgende Indhold: „Vi byde og befale og Fuldmagt give Borgmestre og Raad, menige Borgere i Korsør, at de skulde opsøge, forfølge og nedlægge højbaarne Kong Christians og vore Fjender, ihvor de kunne dem finde, og hvis [o: hvad] Gods de finder paa dennem, det skulle de Halvdelen beholde, og gøre os gode Rede og Regnskab paa den anden Halvdel af samme Gods.“ Denne tydelige Anvisning gjaldt efter sin Ordlyd kun Fjender af den Sag, Greven kæmpede for; men det var ikke at forlange, at Almuen skulde gøre Forskel paa aabenlyse Fjender og de mange „Venner“, hvis hastige Omvendelse

ingen troede paa. Mange Adelsmænd fik da ogsaa hurtigt Kærligheden at føle. Forannævnte Knud Rud til Vedbygaard overgav sig tidligt til Greven; alligevel kunde han med Grund beklage sig over den Medfart, der i den følgende Tid fra forskellig Side blev ham til Del. Ude i Korsør Skov havde han, uvist i hvilken Hensigt, ladet opføre en Dæmning, der foraarsagede Oversvømmelse og var Borgerne „til stort Forfang og Skade paa deres Græsgang og Fædrift“. Paa Byfolkenes Klage svarede Greven med et Brev, der gav dem Tilladelse til at nedbryde Lensmandens Dæmning til Grunden.

Værre end denne Ydmygelse var det dog, at Skælskør Borgere berendte og plyndrede Korsør Slot, medens Lensmanden var fraværende, og hans Ejendom, Vedbygaard, blev plyndret og til Dels nedbrudt af Borgerne fra Slagelse, medens han selv hjalp til at forsvare Dragsholm mod Almuens Angreb. Efter Knud Ruds egen Opgørelse var det meget store Værdier, han mistede, saavel i Korsør som paa Vedbygaard. Han var dog langt fra ene om Ulykken. Slagelse Borgere forenede sig med Bønderne i Løve Herred om at overfalde og udplyndre Knudstrupgaard, som ejedes af Jørgen Skovgaard. Skælskør Borgere overfaldt Borreby; mange Steder toges Lensmanden eller Ejeren til Fange og bragtes til København, hvor Greven opholdt sig, efter at denne By havde aabnet sine Porte for ham. Blandt disse Fanger var saa høje gejstlige Herrer som Abbeden i Sorø og Prioren fra Antvorskov.

Den 19. Januar 1535 begyndte Sjællandsfare Landsting i Ringsted, hvor Grev Christofer skulde mødes med Adelen. Denne synes imidlertid for

største Delen at være udeblevet; men een af dens Repræsentanter mødte i hvert Fald, og det var gamle Anne Holgers eller *Anne Meinstrup*, som hun ogsaa kaldes; i sin Tid havde hun været gift med Holger Rosenkrantz, som var død allerede 1496; hun havde været Hovmesterinde under tre Dronninger og var almindelig bekendt for sin skarpe Tunge, som hun til sin egen Ulykke heller ikke kunde tæmme, da hun stod frem paa Landstinget for at tale sin Sag. Hun klagede højt over tilføjjet Uret og sagde i alles Paahør, at saa længe hun levede, skulde Christian den Anden ikke komme paa Danmarks Trone, Ord der maatte tjene til at retfærdiggøre Menigmands Mistro til Adelen som Helhed, da Fru Anne saa vel som den øvrige Adel havde hyldet Grev Christofer i den fængslede Konges Navn og taget mod mere end een Forlening af hans Haand. Men det adelige Hovmod kogte over hos den gamle Dame ved Synet af den gemene Hob i Ringsted. Da hun havde talt styrtede nogle af Københavns Borgere løs paa hende og huggede hende ned paa Stedet, uden at Greven kunde hindre det. Med Nød og næppe frelstes to adelige Jomfruer, Anne og Sofie Glob, der havde været i Fru Annes Følge.

Imidlertid udviklede de Begivenheder sig hurtigt, som skulde gøre Ende paa Grevens og Almuens Herredømme paa Sjælland. I Lybæk havde Wullenwevers Modstandere faaet Flertal i Raadet og man lod en ny Tronkræver optræde, nemlig Hertug Albrecht af Meklenborg, der ogsaa sendte en Del Krigsfolk til Sjælland under Anførsel af Grev Johan af Hoya. Dermed begyndte et Rænkespil mellem Raadet i Lybæk, Grev Christofer, Københavns og Malmøs

Borgmestre, Hertug Albrecht og Greven af Hoya, og den grundige Mistillid, de nærrede til hinanden, bidrog til at svække dem alle. Samtidig forberedte Christian III. sig til det afgørende Livtag med Lybækkerne, og med Slaget ved Øksnebjerg og Søkampen i Svendborg Sund, hvor henholdsvis Johan Rantzau og Peter Skram vandt afgørende Sejre, gjordes der brat Ende paa Lybæks dominerende Stilling. Den Modstand der derefter rejstes paa Sjælland, var kun et Fortvivlelsens Værk. Et Forsøg paa at rejse Sjællands Bønder mislykkedes, og som bekendt var det kun København, der holdt ved til den bitre Ende. For Almuen var Grevefejden Indledningen til trange Tider med politisk Magtesløshed og Nedgang paa næsten alle Omraader.

KILDER: C. Paludan-Müller, Grevefejden. — Samme, Aktstykker til Grevefejdens Historie. — Aktstykker i nye danske Magasin V. — Breve til Anders Bilde hos H. Knudsen, Joachim Rønnow 166. — Privilegierne for Slagelse i Supplementet til Krag's Chr. III.s Hist. 21.

Om bortforleuede Købstæder og Fadeburskøbstæder, valgte Byfogeder m. m. se M. Macheprang, Dansk Købstadsstyrelse 201—219.

Sporefoged forklares af Kalkar som Ridefoged.

NAVNET ST. BENDTS KIRKE

Af

P. Severinsen.

Alle Mennesker i Danmark siger „St. Bendts Kirke“ om Valdemarernes store Kirke i Ringsted, og det skrives altid. St. Bendt er Benedictus af Nurcia, og da Kirken hørte til et Benediktinerkloster, kan Navnet jo være saare rimeligt.

Men der er det underlige ved det, at først efter Reformationen, da Kirken blev Sognekirke, begynder dette Navn at bruges. Oprindeligt var den viet til *Vor Frue*, og dette Navn vedblev at være Hovednavnet. Da den kom til at huse Helgenen Hellig Knud Hertug, kunde hans Navn føjes til: *Vor Frues og St. Knuds Kirke*. I Ringsted Bys Segl fra lidt før 1300 ser man Jomfru Marie paa Trone, hyldet fra begge Sider af hellig Knud Hertug og salig Erik Plovpenning. Det var Ringstedkirkens repræsentative Helgener. Som Titelhelgen nævnes St. Bendt ikke.

Der er dog et Spor, som vistnok forklarer, hvorledes Kirken i luthersk Tid har faaet Munkefaderens Navn. Andetsteds har vi et Eksempel paa, hvorledes et Sognavn kan kunnet flytte over og give en Kirke Navn. Det er i *Aarhus*. Her var der fra

Middelalderen af et Frue Sogn. Kirken var upraktisk, hvorfor Sognet efter Reformationen fik Sortebrødrenes Kirke, der egentlig var en Nikolajkirke, men maaske nok til daglig kun har været benævnt efter Klosteret. Siden hedder den gamle Nikolajkirke Frue Kirke.

Jeg har allerede i Aargang XVI (1928) S. 65 antydnet, at der formentlig er sket noget lignende i Ringsted. Jeg vil gerne hermed fremlægge det nærmere.

Vi har en Roskilde Biskops Jordebog fra 1370, der igen er Afskrift efter en ældre, „Træbogen“ fra 1290. I Anledning af, at Biskoppen havde Ret til en Beskatning af Kirkerne, er der en Kirkefortegnelse eller Sognefortegnelse for Stiftet. Kirkerne opregnes herredsvis med en Ansættelse i Jord og Penge.

Naar man af Ringsted Herreds Fortegnelse tager de Kirker, der vedkommer det nuværende Ringsted Pastorat, da finder man (Scriptores rerum Danicarum VII. 121):

Slanorp (Slangerup).

Benløse.

Capella Sancti Benedicti (St. Bendts Kapel).

Ecclesia beati Johannis Ringstadis (St. Hans

Kirke i Ringsted).

I Fortegnelsen er alle Kirker, der ikke har Sogne, oversprungne (Sorø Klosters, Antvorskovs, Kapellet i Haraldsted, Korsør, Vor Frue Borgkirke i Kalundborg). *St. Benedikts Kapel*, der sættes til 2 Mark, ligesom Kirkerne i Benløse og Kværkeby, maa altsaa praktisk have en Sognekirkes Værdighed. Men saaledes kan *Vor Frue Klosterkirke*, St. Knuds Høgenkirke, ikke benævnes.

Betydningen af „Kapel“ kan vist ikke aldeles

nøje fastslaas. Ordet selv har haft en sælsom Forvandlingshistorie. „Capella“ betyder en lille Kappe (af Capa). I de frankiske Kongers Gaard i Merovingertiden opbevaredes Rigets dyre Klenodie og kostelige Helligdom, St. Mortens gamle korte Kappe, Capella. Paa den maatte enhver Stormand lægge sin Haand, naar han svor Troskab, og den bares med i Krig, for at der skulde sejres ved denne Helgenlevning. Hele det Apparat, der hørte med til Opbevaringen, deriblandt Bygninger, kaldte man saa ogsaa Capella, og de derved tjenende Klerke Capellani, Kapellaner. Idet Ordet derpaa glider videre, er det som Navn paa en lignende privat Kirke paa en Borg eller paa et andet Sted, hvor Sognet ikke hører den til. Særlig bliver Ordet Navn paa Tilbygninger til Kirker, saaledes at een eller anden Tjeneste sker i Kapellet, men ikke Sognets Guds-tjeneste. Men der kan ogsaa bygges det, vi kalder Filiationkirke. Den gamle Sognekirkes Rettigheder kan ikke omstødes. Saa kaldes den nye Kapel.

I Nyborg hed den store nye Kirke fra Dronning Margrethes Tid, som nu bruges, et Kapel under den lille Gamlekirke.

Her fra Sjælland og fra Sorø Amt skal jeg minde om, at da Absalon skænkede Sorø Kloster Bispe-tiender, er deriblandt „Geeslev med Kapellet i Løve“ og (Slots) „Bjergby med det tilliggende Kapel i Gerlev“ (S. R. D., IV., 470, 567). Det drejer sig vel at mærke om Tiender, saa at man faar det Indtryk, at Ordet „Kapel“ dækker et Tiendedistrikt. I Biskoppens Jordebog er Kapellet i Løve forsvundet (mindes endnu i Kappelsbjerg sønden for Løve), og Gerlev anføres som normal Kirke.

Man har flere Steder den Tradition, at et Side-skib eller en Udbygning paa en Kirke har været et Nabodistrikts Kirke. Det vil i luthersk Tid kun sige, at Befolkningen havde sine Stolestader deri. I katholsk Tid har den tillige haft sit eget Alter, saa Rummet virkelig var en egen Kirke, eller rettere sagt netop et Kapel i den Kirke, det var sammenbygget med.

Kirkefortegnelsen viser, at her maa have været et saadant Kapelsogn, og da der ikke er Tradition om nogen Kapelruin, maa et af vor Frue Klosterkirkes Kapeller have tjent som Sognekirke for et St. Bendts Sogn. Kirken har jo 5 Kor. De to til hver Side har været Kapeller, og man gætter paa, at det sydligste, det, der nu er Museum, har været St. Bendts.

Hvad Sognet angaar, kommer man snarest til at tænke paa *Torpet*, hvis Bønder formentlig har været Klotrets „Tjenere“.

Vi har en Stiftsbog fra 1567 med Oplysninger om alle Kirkers og Præstekalds Indtægter. Her optræder endnu Slanerup Sogn saa vel som St. Hans. Hvad der hører selve Klostret til, ses derimod ikke, saa vi ser intet om Kapellet i Kirken. Men under 25. Juli 1569 udstedte Kongen et Gavebrev, hvorved Kommunitetet ved Universitetet blev stiftet. Deriblandt er den gamle Bispetiende (Kongetiende) af 93 Sogne i Sjælland. De fleste af Ringsted Herreds Sogne er med, deriblandt St. Hans og *Ringstedtorp* Sogne (Kronens Skøder, I., 119). Dette Navn kan ligefrem ikke betyde andet end *Torpet*, og Kirken kan ikke godt være nogen anden end den gamle Kirkefortegnelses St. Bendts Kapel. *Torpet* regnedes

ellers til Alsted Herred, hvis Grænse gik i Ringsted Aa. Men da Kapellet laa paa den anden Side Aaen, er ogsaa dets Tiende blevet regnet til Ringsted Herred.

Imidlertid maa ogsaa noget af Ringsted have været regnet med til Kapelsognet. Det ses af en Registrering i Skovklosters Dokumentsamling. Den lyder i lempet Retskrivning saaledes:

Per Smed, kaldet Litle, skødte paa Tinge til Lasse Lauritzen sin Gaard, liggendes i Ringstede i *Sancti Bentz Sogn* paa den nørre Side paa *Algaden*, som man gaar fra Sancte Hanses Kirke og til *Torggaden*, imellem Hegnesgaard vesten op til og Lasse Magnussens Gaard østen op til liggendes, 1493. (S. R. D., IV., 383).

Jeg ser mig ikke i Stand til at betegne med nogen Sikkerhed, hvor denne Plads har været. Men det maa vel sige, at hvis man var inde paa den egentlige Klostergrund, kom man ogsaa under Klosters kirkelige Ret.

Ved Kongebrev 6. Juli 1571 lagdes St. Hans Sogn under Klosterkirken, og 27. Juli s. A. skete det samme med Slanerup Sogn. Men man blev ved og bliver endnu ved med at skelne mellem St. Bendts Landsogn og St. Hans Landsogn.

Da Klosterkirken i daglig Tale vel netop kun kaldtes Klosterkirken, har St. Bendts Sogns Navn kunnet hefte sig til den.

SAMFUNDETS VIRKSOMHED I

1933

 Samfundet afholdt sin aarlige Generalforsamling paa Akademiet i Sorø, hvor Rektor Raaschou Nielsen havde stillet Skolens Festsal til Samfundets Raadighed. Formanden bragte paa Samfundets Vegne den tidligere Formand, Akademikasserer *L. F. la Cour* og Landstingsmand, Redaktør *J. V. Christensen*, der begge paa Generalforsamlingen i 1932 havde ønsket at udtræde af Samfundets Bestyrelse, en Tak for den store Interesse, hvormed de i saa mange Aar havde virket i Bestyrelsen, og for de mange og smukke Afhandlinger, de i Aarenes Løb havde ydet Aarsskrifterne. Formanden aflagde Beretning. Som det ogsaa blev nævnt paa Generalforsamlingen i Fjor har Samfundets Økonomi ikke været uberørt af de vanskelige Tider, idet ikke blot Statens Tilskud, men ogsaa Medlemsbidragene i de senere Aar har vist en nedadgaaende Tendens. Bestyrelsen havde derfor paa forskellig Maade, bl. a. ved Udsendelsen af et Op- raab gennem Amtets Blade, slaaet til Lyd for Indmeldelse af nye Medlemmer, ligesom man havde rettet Henvendelse til Amtets offentlige Institutioner, om — ligesom i andre Amter — at støtte det historiske Samfunds Virksomhed. Med megen Glæde har Bestyrelsen i det forløbne Aar modtaget ikke faa Indmeldelser af nye Medlemmer, og fra forskellige Institutioner, bl. a. Sorø Amts- raad og flere af Amtets Sparekasser, har Samfundet modtaget Bi- drag, som man bringer Bestyrelsens Tak for. Hovedsagen er imid- lertid, at saa mange Medlemmer som muligt slutter op om Sam- fundet, og det er Bestyrelsens Haab, at endnu flere vil være med i det kulturelle Arbejde, som Samfundet tjener.

Kassereren fremlagde det reviderede Regnskab, der balance-rede med 1629 Kr. 59 Øre.

Ved Valgene til Bestyrelsen genvalgtes Pastor *P. Severinsen*, Arkitekt *Erlangsen* og cand. mag. *Gunnar Knudsen*, medens Generalforsamlingen i Stedet for Købmand *Lars Andersen*, Lille Næstved, der ikke ønskede Genvalg, valgte Lektor ved Herlufsholm *H. J. Helms*, der har modtaget Valget. Bestyrelsen bestaar herefter af Pastor *Severinsen*, Bringstrup, Antikvarboghandler *Bøggild*, Slagelse, cand. mag. *Gunnar Knudsen*, Arkitekt *Erlangsen*, Korsør, Lektor *H. J. Helms*, Herlufsholm, og Amtmand *V. Topsøe*, med sidstnævnte som Formand og de tre førstnævnte som Redaktionsudvalg, for hvilket Pastor *P. Severinsen* er Formand.

Efter Generalforsamlingen afholdtes et godt besøgt Aarsmøde, hvor Rektor *Raaschou Nielsen* i Festsalen holdt et fornøjeligt og interessant Foredrag om Akademiets nyere Historie, som paahørtes med stor Interesse. Man samledes efter Foredraget i Kirken, hvor Graver *N. P. Larsen* orienterede Forsamlingen og førte rundt. Mødet sluttede med en Sejltur i det smukke Vejr til Parnas, hvor der afholdtes fælles Kaffeboard, under hvilket Antikvarboghandler *Bøggild* morsomt oplæste Brudstykker af Ingvar Ingwersens Skildringer om sjællandske Bønder og et Par Fortællinger af Maglekilde Petersen.

Fra G. E. C. Gads Forlag har Bestyrelsen modtaget Tilsagn om, at enhver af Samfundets Medlemmer gennem Samfundet kan abonnere paa det af Nationalmuseet udgivne store Værk om „*Danmarks Kirker*“ til betydelig nedsat Pris.

Med Samfundets *Aarskrift 1933* udsendes foruden Aarbogen det i Anledning af Slagelse Skt. Mikkels Kirkes 600 Aars Jubilæum udsendte Festskrift, indeholdende Sognets Historie og Kirkens Bygningshistorie af Pastor *Severinsen* og Museumsinspektør Chr. Axel Jensen. Udsendelsen af dette Skrift i Forbindelse med Aarbogen har selvsagt nødvendiggjort en Indskrænkning af den sædvanlige Aarbogs Størrelse.

INDHOLD AF XXI. BIND.

	Side
En forsvunden Valplads. Af Redaktør J. V. Christensen, Ringsted.....	3
Digteres Bidrag til Sorø Amts Kulturhistorie. I. B. S. Ingemann. II. Anton Nielsen. Af Højskolelærer Au- gust F. Schmidt, Brabrand.....	20
Fra Grevefejdens Tid. Af Lærer N. P. Larsen, Slagelse.	32
Navnet St. Bendts Kirke. Af Pastor P. Severinsen, Bring- strup	40
Samfundets Virksomhed 1933. Ved Formanden.....	45
Indhold.....	47

